

УДК 340.1

Юлія Корольова,

здобувач

Національної академії внутрішніх справ

ФОРМУВАННЯ МЕТОДОЛОГІЧНОЇ ОСНОВИ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ ДЖЕРЕЛ ПРАВА

У статті аналізується процес формування методологічної основи наукового дослідження джерел права, а також їх застосування на основі доктринальних підходів до характеристики методології наукового пізнання. Структуровано методологічну основу наукового пізнання, виділено окремі елементи (рівні), які реалізуються на засадах методологічного реалізму, а саме: принципи наукового пізнання, методологічні підходи та методи наукового пізнання.

Ключові слова: методологічна основа наукового дослідження, принципи наукового пізнання, методологічні підходи, методи дослідження, методологічний фанатизм, методологічний нігілізм, методологічний реалізм.

Постановка проблеми. Важливим напрямом наукового вивчення будь-яких явищ та процесів правової реальності є встановлення методологічної основи їх пізнання. Методологічна основа наукового дослідження – це важливий елемент наукового пізнання, який забезпечує всесторонність і об'єктивність, цілісність і комплексність самого дослідження, достовірність отриманих результатів, сприяє належній організації роботи дослідників.

Відсутність уніфікованої методологічної основи наукового пізнання, плюралізму методологічних підходів і методів наукового пізнання, які б забезпечили можливість їх застосування у пізнанні будь-яких явищ правової реальності, в тому числі й у пізнанні джерел права, дало можливість визначити критерії істинності проведеного пізнання, тим самим забезпечити належний рівень методологічного пізнання джерел права.

Стан дослідження. Зазначена проблематика знайшла відображення у наукових дослідженнях С. С. Алеексева, Д. А. Керимова, М. І. Козюбри, П. М. Рабіновича, О. Д. Тихомирова, Е. Н. Яркової та інших.

У наукових працях спостерігається відсутність уніфікованих методологічних основ наукового пізнання джерел права.

Метою наукової статті є здійснення всебічного аналізу процесу формування методологічної основи наукового пізнання джерел права на основі доктринальних підходів до характеристики методології наукового пізнання.

Виклад основних положень. У юридичній літературі методологічна основа на-

укового дослідження розкривається досить неоднозначно, що пояснюється декількома факторами. Насамперед, це наявний у юридичній науці плюралізм методологічних підходів та методів наукового пізнання, що зумовлений багатоаспектністю явищ правової реальності та націленістю на подальше їх дослідження, встановлення закономірностей їх розвитку. Вказаний плюралізм методологічних підходів та методів наукового пізнання, а також наявне різноманіття авторських наукових поглядів на розуміння методологічної основи дослідження сьогодні зумовлюють сам процес наукової роботи, який відбувається за умови відсутності єдиних і уніфікованих методологічних підходів до пізнання явищ правової реальності. В якості наступного фактору слід зазначити складність та наявну розгалуженість методологічних підходів і методів наукового дослідження, які розкривають ті або інші аспекти досліджуваного явища і в цілому не надають змогу обґрунтувати комплексну характеристику джерел права як таких. Окремо варто звернути увагу на те, що в сучасних умовах розвитку науково-дослідної роботи спостерігається трансформація методологічної основи наукового дослідження, що пов'язано з посиленням динаміки розвитку державно-правових явищ, яка тягне за собою необхідність розширення, конкретизації та уточнення методологічних підходів і методів, які становлять основу організації наукового дослідження. Таким чином, методологічна основа має бути розроблена індивідуально, відповідно до поточних потреб розвитку державно-правових явищ з ураху-

ванням особливостей конкретного предмету наукового дослідження.

Аналіз поглядів учених на питання розуміння та характеристики методологічної основи наукового пізнання свідчить про те, що методологічні основи вченими переважно розкриваються з точки зору:

– їх структури як наявності кола елементів методології (принципи наукового пізнання, методологічні підходи, методи наукового пізнання, способи наукового пізнання тощо);

– процесу їх формування і застосування під час здійснення наукового дослідження.

У першому випадку в якості структури методологічних основ наукового дослідження вчені називають сукупність філософських напрямів дослідження, поєднання яких дає можливість встановити світоглядні та конкретно наукові закономірності досліджуваного явища, які в подальшому аналізують з метою формування наукового доробку [7, с. 15]. Також в якості структури методологічної основи наукового дослідження називається комплекс методів наукового пізнання реальної дійсності, а також взаємозв'язок між ними, який розкриває досліджуване явище як багатоаспектне [2, с. 14-16; 9, с. 154-156]. Структурно методологічна основа наукового пізнання також складається з філософських підходів та методів пізнання [4, с. 26; 1, с. 94]. Окрім того, в основу структури методології вченими також кладеться критерій походження наукового знання і сприйняття наукознавчої інформації, відповідно до якого методологічну основу наукового дослідження становлять методи емпіричного та методи теоретичного характеру [14]. Досить поширеним є підхід учених до структуризації методології шляхом виділення окремих методів наукового дослідження, які в подальшому поєднані у філософські, загальнонаукові, приватнонаукові, дисциплінарні та міждисциплінарні групи методів [2, с. 15; 9, с. 155].

Найбільш широко методологічна основа наукового пізнання розкривається з точки зору сукупності елементів, які співвідносяться між собою залежно від обсягу функціонального призначення. У результаті методологічна основа наукового пізнання складається із сукупності принципів наукового пізнання, що поєднують у собі коло основоположних ідей, на яких засноване наукове дослідження; методологічних підходів, які мають узагальнений світоглядний характер; а також методів дослідження як кола конкретних прийомів, способів і засобів наукового пізнання тих або інших аспектів досліджуваного явища чи процесу [5, с. 49-50].

На наш погляд, так званий «структурний» підхід до характеристики методологіч-

ної основи наукового пізнання певною мірою спричиняє дефіцит характеристики самого процесу дослідження джерел права, оскільки звертає увагу переважно лише на напрями і способи наукового пізнання. Вказаний підхід не виправдано обмежує розуміння методології, характеризуючи її як сукупність окремих груп методів дослідження або типів мислення, водночас залишаючи без належної уваги процес застосування методологічної основи наукового пізнання, а також прогнозований результат їх функціонування по відношенню до предмета наукового дослідження. Методологічну основу наукового пізнання слід розглядати значно ширше, а саме як невід'ємний елемент наукового дослідження, який визначає його стратегію і складається із значно ширшого кола структурних елементів, котрі органічно взаємопов'язані, а їх взаємозв'язок є основою комплексності та цілісності самої методології, її функціонування.

У свою чергу, процес формування та застосування методологічної основи вченими пов'язується з розумовою діяльністю вченого щодо аналізу функціональних можливостей методів і методологічних підходів наукового пізнання, їх екстраполяції на площину предмету дослідження, що дає змогу встановити відповідність та доцільність їх застосування. Розглядаючи питання процесу формування методологічної основи наукового пізнання, вчені вказують на те, що це відбувається декількома шляхами. Перший шлях – це так званий шлях методологічного нігілізму, відповідно до якого методологічна основа формується стихійно (ситуативно), під впливом об'єктивних і суб'єктивних факторів наукового дослідження, що мінімально залежить від свідомості вченого та призводить до отримання непрогнозованих наукових результатів. Наступним шляхом формування методологічної основи вчені називають так званий шлях методологічного фанатизму, який заснований на визнанні виключного функціонального призначення методологічної конструкції, яка виступає одночасно і джерелом, і засобом наукового пізнання, а також моделлю пізнавального мислення [16, с. 101-103]. Вказані методологічні підходи не повною мірою здатні забезпечити раціональність та результативність наукового пізнання. З огляду на особливості предмета наукового дослідження, на вченого покладається завдання обрати та застосувати необхідний методологічний інструментарій для здійснення науково-дослідної роботи, а саме дослідження проводити відповідно до існуючих принципів наукового пізнання. Саме предмет наукового дослідження, на переконання вчених, конкретизує і адаптує

«під себе» методологічні прийоми пізнання, визначає ефективність та результативність їх використання. На переконання вчених, у дослідженні має переважати так званий «методологічний реалізм», відповідно до якого правильний вибір методології дослідження не гарантує, але значною мірою зумовлює належний результат [3, с. 26-27].

Отже, слід відзначити, що найбільш доцільним підходом до розуміння методології є поєднання широкого підходу до характеристики структурних та процесуальних властивостей, які реалізуються на засадах методологічного реалізму. Варто підтримати погляди тих учених, які розглядають методологічну основу наукового дослідження у широкому розумінні, структуруючи її на окремі елементи (рівні) та розкриваючи її у контексті процесу формування і застосування методологічних підходів та методів у дослідженні державно-правових явищ. Відповідно, ми можемо говорити про те, що структурно методологічна основа може складатися з трьох рівнів. Перший рівень становлять принципи наукового пізнання, які формують загальну ідеологію наукового дослідження, визначають її стратегію та на яких має бути заснована наукова пізнавальна діяльність. Принципи наукового пізнання виконують загальнометодологічну роль, забезпечують базування самого дослідження на положеннях, що формують світогляд дослідника, визначають його роль у цій діяльності, а також націленість його діяльності на отримання результатів, які характеризуються результативністю, об'єктивністю, достовірністю, апробованістю тощо. Враховуючи особливості предмета дослідження джерел права, варто звернути увагу на принципи наукового пізнання, які займають важливе місце в системі елементів методологічної основи наукового дослідження та його відповідність фундаментальним положенням, які мають сталий характер, забезпечують загальну методологічну платформу наукового пізнання.

Другим рівнем є методологічні підходи, які відображають загальну абстрактну цілісну методологічну проблематику дослідження, визначають загальний напрям наукового пізнання і закріплюють зміст стратегії наукового дослідження, що дає змогу досягти відповідних наукознавчих результатів. Саме принципи наукового дослідження знаходять свою реалізацію шляхом виокремлення і визначення кола науково-методологічних підходів, які відображають світоглядні напрями дослідження джерел права та визначають стратегію їх пізнання.

Третій рівень становлять безпосередньо самі методи наукового пізнання, які мають

досить розгалужену структуру, являють собою конкретні інструменти наукового дослідження, забезпечують вирішення окремих завдань, які визначені у межах загальної мети наукового пізнання і відповідають загальному методологічному підходу (підходам), котрі взяті за основу у здійсненні наукового дослідження. Формування методологічної основи наукового дослідження здійснюється індивідуально кожним дослідником, відповідно, має суб'єктно зумовлений характер, засновується на особливостях самого предмету дослідження та змісту наукового дослідження, наукознавчого потенціалу самого дослідника тощо.

Формування методологічного інструментарію дослідження характеризується вченими як розумовий процес поєднання загальних та спеціальних методів пізнання [12, с. 69-71], а також одиничних прийомів і способів наукового дослідження [15, с. 33-34]. Втім, враховуючи особливості джерел права, функціональні властивості принципів наукового пізнання та методологічних підходів дослідження, вважаємо за доцільне приєднатись до думки вчених щодо доцільності виокремлення системи методів, що конкретизують зміст методологічних підходів, які оптимально структурувати на філософські (світоглядні), загальнонаукові та конкретнонаукові методи пізнання.

Водночас, розглядаючи методи наукового пізнання, які можуть бути застосовані до пізнання джерел права, вважаємо, що у їх обранні має бути враховано не лише можливість їх поділу на філософські, загальнонаукові та конкретнонаукові, але й функціональний потенціал класичних методів наукового пізнання, а також акцентовано увагу на новітніх методах наукового пізнання, які враховують поточні тенденції розвитку джерел права в цілому та їх аспектів зокрема.

Належне застосування охарактеризованих методологічних підходів забезпечить наукове дослідження джерел права як явища, яке об'єктивно сформувалось та існує, є феноменом життєдіяльності суспільства, забезпечує функціонування правової системи, взаємодіє з іншими явищами правової реальності, а також розвивається під впливом взаємодії суб'єктів соціуму, забезпечуючи в подальшому характер та зміст вказаної взаємодії. Оскільки методологічні підходи визначають загальну організацію і стратегію наукового дослідження, вони потребують залучення до безпосереднього наукового пізнання відповідного комплексу методів наукового дослідження.

Враховуючи вищевикладене, слід наголосити на тому, що методологічний потенціал

наукового пізнання джерел права не вичерпуються наведеними нами принципами наукового пізнання, методологічними підходами та методами наукового дослідження, втім ми наголосили на тих, які мають найбільший ступінь придатності для пізнання джерел права в цілому.

Список використаних джерел:

1. Автономов А. С. Генетические закономерности права / А. С. Автономов: сб. науч. тр., посвящ. 90-летию проф. С. Г. Дробязко / Белорус. гос. ун-т, Юрид. колледж; редкол.: С.А.Балашенко и др. – Минск: Бизнесофсет, 2013. – 580 с.
2. Алексеев С. С. Общая теория права : учебник / С. С. Алексеев. – М.: Велби : Проспект, 2008. – 576 с.
3. Булкат М. С. Зовнішні функції України та тенденції їх розвитку : дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «» / М. С. Булкат. – К., 2014. – 237 с.
4. Загальна теорія держави і права : підручник [для студ. юрид. вищ. навч. закл.] / за ред. М. В. Цвірка, О. В. Петришина. – Харків: Право, 2009. – 584 с.
5. Кириленко І. С. Локальна нормотворчість в сучасному суспільстві: теоретико-правові аспекти : дис. канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень» / І. С. Кириленко. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка. – К., 2014. – 220 с.
6. Козюбра М. І. Праворозуміння: поняття, типи та рівні / Козюбра Микола Іванович // Право України. – 2010. – № 4. – С. 10–21.
7. Лазарев В. В. Проблемы общей теории jus : учебник для магистрантов юридических вузов / В. В. Лазарев, С. В. Липень, А. Х. Саидов. – М.: Норма-Инфра, 2012. – 656 с.
8. Лебедев С. А. Философия научного познания: основные концепции. Монография / С. А. Лебедев. – М.: Изд-во Московского психолого-социального университета, 2014. – 272 с.
9. Мала енциклопедія теорії держави і права / за заг. ред. Ю. Л. Бошицького. – К.: Вид-во Європейського університету, 2010. – 368 с.
10. Манжул І. В. Визначення методів пізнання у науковій літературі / І. В. Манжул // Бюлетень Міністерства юстиції України, 2014. – № 1. – С. 11–17.
11. Общая теория права : пособие / В. А. Абрамович [и др.]; под. общ. ред. С. Г. Дробязко, С. А. Калинин. – Минск: БГУ; изд-во «Четыре четверти», 2014. – 416 с.
12. Проблемы методологии социального познания / под ред. проф. Штофа. – Л.: Изд-во ЛГУ, 1985. – 181 с.
13. Рабінович П. М. Категорії та закони діалектики – актуальний інструмент сучасного право пізнання (за матеріалами практики Страсбурзького суду) / П. М. Рабінович // Вісник Академії правових наук України. – 2009. – № 4 (59). – С. 8–19.
14. Цехмістрова Г. С. Основи наукових досліджень : навчальний посібник / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.info-library.com.ua/books-book-96.html>.
15. Циппеліус Р. Юридична методологія / Р. Циппеліус ; пер. адаптація, приклади з права України і список термінів Номан Корнута. – К.: Реферат, 2004. – 176 с.
16. Яркова Е. Н. История и методология юридической науки : навчальний посібник / Е. Н. Яркова. – Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2012. – 358 с.

В статтє аналізується процес формування методологічної основи наукового дослідження джерел права, а також їх застосування на основі доктринальних підходів до характеристики методології наукового пізнання. Структурована методологічна основа наукового пізнання, виділені окремі елементи (рівні), які реалізуються на принципах методологічного реалізму, а саме: принципи наукового пізнання, методологічні підходи та методи наукового пізнання.

Ключевые слова: методологічна основа наукового дослідження, принципи наукового пізнання, методологічні підходи, методи дослідження, методологічний фанатизм, методологічний нігілізм, методологічний реалізм.

The article examines the process of forming of methodological basis for scientific study of sources of law as well as their application on the basis of doctrinal approaches to characterizing methodology of scientific cognition. Methodological basis of scientific cognition is structured in form of separate elements (levels) manifested according to the principle of methodological realism: in particular, principles of scientific cognition, methodological approaches, and methods of scientific cognition.

Key words: methodological basis of scientific research, principles of scientific cognition, methodological approaches, research methods, methodological fanaticism, methodological nihilism, methodological realism.